

“SOYUQ MÜHARİBƏ” İLLƏRİNDƏ ABŞ-ÇXR MÜNASİBƏTLƏRİNİN İNKİŞAFINA MANE OLAN FAKTORLAR

XƏYYAM İSMAYILZADƏ

*Bakı Dövlət Universiteti,
Beynəlxalq münasibətlər kafedrası.
Siyasi elmlər üzrə fəlsəfə doktoru*

E-mail: ekonika22@yahoo.com

Tibet və ya rəsmi adı ilə Tibet Muxtar Vilayəti Çinin qərbində yerləşən yüksək yaşayış və dağlıq ərazilərə malik inzibati vahiddir. ABŞ-Çin əlaqələrində vaxtaşırı gərginliklər yaradan bu muxtar zonanın statusu və gələcəyi ilə bağlı problemlər hələ də öz həllini tapmamışdır. Çin tarixçilərinə görə, bölgə əsrlərdir Çinin hegemonluğunda olub və onun 1950-ci ildə buranı işğal etməsi ilə bu ərazini tərkibinə qatmışdır. İngilis və Çin tarixşünaslığında bölgənin tarix boyu Çinin suverenliyi altında olması ilə bağlı ziddiyyətli məqamlar var. 1912-ci ildə Sun Yat-sen müstəqil respublikanı elan edəndə Çinin xanlar, mancurilər, monqollar, xueylər, tibetlilər kimi etnik qrupları özündə birləşdirən vahid siyasi məkan olduğunu elan etmiş, hazırlanmış konstitusiyada Tibetin Çinin bir parçası olduğu açıq şəkildə göstərilmişdir. Həmin dövrdə İngiltərə, ABŞ, Hindistan bir yandan Tibetin Çinə məxsus olduğunu qəbul etsələr də, digər yandan onun müstəqil dövlət olduğuna işarə edirdilər. 1949-cu ildə vətəndaş müharibəsini kommunistlər qazandıqdan sonra ÇXR quruldu və Tibet onun tərkib hissəsi kimi qəbul edildi. Tibetin azad edilməsi məqsədilə buraya ordu yeridildi və 1950-ci ildə tamamilə işğal edilərək Çinin tərkibinə qatıldı. İşğaldan sonra 1951-ci ildə imzalanan “17 maddə razılaşması”na əsasən (Seventeen point agreement for the peaceful liberation of Tibet) Tibet Çin hakimiyyətini və onun tərkib hissəsi olduğunu qəbul etdi [1, s. 5]. Razılaşma əldə olunduqdan sonra M.Tsedun Tibetdə sosialist quruculuq işlərinə başladı, ancaq bu, yerlilər tərəfindən xoş qarşılanmadı. Bununla yanaşı, ABŞ Tibetdəki gerillaları silahlandırır və onlara hərbi təlimlər keçirdi. M.Tsedun isə Dalay Lamaya söz verərək növbəti altı il ərzində sosialist islahatların aparılmayacağını bildirdi. 1959-cu ildə Tibetdə baş verən üsyanlara qarşı Çin hökuməti silahlı müdaxilə yolunu seçdikdə XIV Dalay Lama təqribən 80 min tərəfdarı ilə Hindistana qaçdı. Hindistan Dalay Lamanın siyasi sığınacaq almasına və burada qeyri-məhdud müddətə qalmasına icazə verdi. Onun Hindistanda da tərəfdarı az deyildi. Burada siyasi fəaliyyətini davam etdirən Dalay Lama “17 maddə

razılaşması”nı tanımadıqlarını və Tibetin müstəqilliyi və tibetlilərin haqları uğrunda mübarizəyə davam edəcəklərini bildirdi [1, s.6]. Çin də öz növbəsində razılaşmanı ləğv etmiş və Tibetdəki monastrları bağlamışdı. Üsyanlardan təqribən iki ay sonra Çin “Tibet problemi haqqında” (Concerning the question of Tibet) adlı bir kitab yayımlamağa başladı. Burada Tibetin uzun müddət heç vaxt müstəqil olmadığı, Çin sülalələri tərəfindən idarə olunduğunu isbat edən tarixi faktlar göstərilmişdir. Buna cavab olaraq, Dalay Lama BMT Təhlükəsizlik Şurasına məktub göndərərək Tibetin Çin tərəfindən 1950-ci ildəki işğalına qədər müstəqil bir dövlət olduğunu, 1912-ci ildə Tibet öz müstəqilliyini elan etdikdə Çin hökumətinin heç bir müdaxiləsinin olmadığını diqqətə çatdırmışdır [2, s.171].

1966-cı ildə başlayan mədəni inqilab Tibetin daxili həyatına da mənfi təsir göstərdi. Bu vaxt Tibetdəki dini ayin və fəaliyyətlərə qadağa qoyulmuş, monastr sistemi ləğv edilmişdi. 1978-ci ildə D.Syaopin in islahatları ilə Tibetdə fərqli bir siyasət izlənilmiş, dini və mədəni fəaliyyətlər yenidən bərpa olmuşdur. Tibetin inkişafı üçün infrastruktur yaradılmışdır. 1987-ci ildə başlayan müstəqillik hərəkatından iki il sonra hərbi vəziyyətin elan olunması ilə dini, etnik və mədəni azadlıqlara qarşı yenidən sərt siyasət izlənməyə başlandı.

1990-cı illərdə ABŞ ictimaiyyətində aparılan kampaniyalar Tibet mövzusunu Konqresin gündəminə gətirmişdir. ABŞ Prezidenti B.Klinton Çin lideri T.Tsemini Dalay Lama ilə dialoq qurmağa israr etmişdir. 1997-ci ildə ABŞ Dövlət Departamentinin nəzdində D.Lama ilə dialoqu dəstəkləyən Tibet siyasəti üzrə Koordinasiya Mərkəzi yaradıldı [3, s.9]. 1998-ci ildə T.Tsemin D.Lama ilə birbaşa əlaqə kanallarının qurulduğunu açıqlasa da, bu proses daxili siyasətə mənfi təsir göstərdiyindən ləğv edildi. 2000-ci illərin əvvəlində ABŞ Çin-Tibet əlaqələrini rəsmiləşdirən institutun yaradılması üçün ilk addımı atdı. ABŞ-ın Tibet siyasəti ilə əlaqədar qanun qəbul olunmuş və Dalay Lamanın səfəri üçün vaxt müəyyən edilmişdir. Həmin dövrdə T.Tsemin hakimiyyət-

dən gedərək öz yerini Xu Tszintaoya verdi. Yeni dövlət başçısı vaxtilə Tibetdəki partiya təmsilçilərindən biri olduğu üçün problem ilə daha yaxından maraqlanmışdır. Xunun iqtidarı dövründə ABŞ-la bəzi gərginliklər meydana gəlmişdir. 2007-ci ildə ABŞ Dalay Lamanı təltif edərək ona şərəf medalı verdi. Digər bir hadisə 2008-ci il Pekin Olimpiadasından bir az əvvəl Tibetdə çıxan separatçı meyillər və buna paralel Çinin xəbərdarlığına məhəl qoymadan ABŞ prezidentinin D.Lama ilə görüşməsi olmuşdur [2, s.173].

Tibet məsələsində ABŞ-Çin münasibətlərini gərginləşdirən ən mühüm məqam ABŞ rəsmilərinin Dalay Lama ilə görüşləri hesab olunur. D.Lamanın rəsmi internet sahifəsində onun 1979-cu ildən ABŞ-la mütəmadi olaraq əlaqədə olduğu göstərilir [4]. Bu informasiyalar uzun müddət gizli tutulsa da, ziyarətlərin baş tutması faktı 2007-ci ildən məlum olmağa başladı. Məqsəd əvvəlki görüşmələri aşağı səviyyələrdə tərtib etməklə Çinin diqqətini bu məsələyə çəkməmək və onun təzyiqləri ilə üzlənməmək idi. Lakin 2007-ci ildə bu ənənə pozuldu. D.Lama ABŞ-da yüksək səviyyəli tədbirlə qarşılandı və Konqresin qızıl medalına layiq görüldü. Çin Xarici İşlər Nazirliyinin sözcüsü Pekinin bu vəziyyətdən narahat olduğunu və görüşmələrin ikili əlaqələrə zərər verəcəyini diqqətə çatdırdı. Tədbirdə D.Lama Tibetin müstəqillik yox, muxtariyyət istədiyini təkrarlayarkən prezident Buş bu tədbirin ABŞ-Çin əlaqələrinə ciddi təsir göstərməyəcəyinə inandığını dilə gətirdi. 2008-ci ildə Xu Tszinta Prezident Buşla telefonda söhbət apardı və Tibetdə baş verən separatçı meyillərin sülh niyyətli deyil, əksinə şiddət və zorakılıq ehtiva etdiyini söylədi. O bildirdi ki, Çinin Tibet siyasəti açıq və konkret şəkildə ifadə edilmişdir. Dalay Lama Tibetin müstəqilliyi fikrindən imtina edər, Tibet və Tayvanın Çinin tərkib hissəsi olduğunu qəbul edərsə, onunla uzlaşma mümkün olacaqdır [2, s.177]. D.Lama həmin ildə ABŞ-a yenə səfər etmiş, lakin rəsmilərlə əlaqəyə keçməmiş, ruhani mövzularda nitq söyləmişdir. 2009-cu ildə, yəni, Barak Obamanın vəzifəsini icra etməyə başladığı tarixdə Dalay Lama bəzi siyasilərlə və QHT nümayəndələri ilə görüşmək üçün Vaşinqtona gəlmişdir. Növbəti ay Çinə səfəri planlaşdırılan B.Obama Çinlə əlaqələri pisləşdirməmək üçün D. Lama ilə görüşmüşdür. Obama bu davranışına görə müxalifləri tərəfindən iqtisadi maraqları insan haqlarından üstün tutan mənəfətcil biri kimi göstərilmişdir. Ağ Ev isə açıqlama vermişdir ki, Çinlə

əlaqələrin bu səbəbdən pozulması Tibet məsələsi ilə bağlı uzlaşmanı da çətinə salacaqdır [2, s.177-178]. 2010-cu ildə Çinin xəbərdarlığına baxmayaraq Prezident B.Obama XIV Dalay Lama ilə Ağ Evdə görüş həyata keçirdi [5]. O, Tibet xalqının haqlarını, dil, din və mədəni özünəməxsusluğunu dəstəklədiyini ifadə etmişdir. Obama D.Lama ilə Oval Ofisdə görüşməyə onu siyasi yox, dini fiqur kimi göstərməyə çalışırdı. Çin bu görüşü beynəlxalq hüququn pozulması kimi qiymətləndirdi. 2011-ci ildə də belə bir görüş təkrarlanmış, Çin yenə görüşün ikitərəfli əlaqələrə zərər verdiyini və bunun Çinin daxili işlərinə qarışmaq olduğunu ifadə etmişdir. Bu görüşdən sonra, 2014-cü ilə qədər hər hansı bir yaxınlaşma olmadı. 2014-cü ilin fevralında yenidən görüş təyin edildi. Bu görüşdə B.Obama Tibet xalqının hüquqlarını müdafiə etdiyini, lakin Tibetin Çinin ayrılmaz hissəsi olduğunu qeyd etdi [2, s.178].

Koreya yarımadası Yaponiya İkinci Dünya müharibəsində məğlub olana qədər onun tərkibində olmuşdur. Daha sonra 38-ci paralel sərhəd qoyularaq iki dövlətə ayrılmışdır. 1950-ci ildə şimalın cənuba hücumu ilə Koreya müharibəsi başladı. 1953-cü ildə atəşkəs müqaviləsi imzalanırsa da, bu müharibə ABŞ və Çin arasında düşmən münasibətlərin yaranmasına səbəb olmuşdur. “Soyuq müharibə” illərində Ş.Koreya ilə Çin arasında dostluq və əməkdaşlıq münasibətləri güclənmişdi. 1992-ci ildə Çinin Cənubi Koreyanı tanıması və diplomatik əlaqələr qurması ilə əsrin sonlarına yaxın Ş.Koreya ilə əlaqələr soyudu. 2003-cü ildə isə Ş.Koreyanın nüvə siyasəti ətrafında müzakirələr qızışmağa başladı.

Ş.Koreyanın nüvə silahına yiyələnmə niyyətləri 1990-cı illərin əvvəlində özünü göstərməyə başladı. 1985-ci ildə Nüvə silahlarının yayılmaması haqda müqaviləyə (NSYHM) qoşulduqdan sonra SSRİ və ABŞ arasında müzakirələr başlamış, C.Koreyanın nüvə silahları təhdid təşkil etməyəcək miqdarda azaldılmışdı. Bunun nəticəsi olaraq, 1991-ci ildə KXDR və KR arasında silahlanmanın azaldılması ilə bağlı müqavilə imzalanmışdır. 1993-cü ildə KXDR-in NSYHM-dən çıxma iddiaları ilə regionda vəziyyət gərginləşdi və 2003-cü ildə müqavilədən çıxması yeni bir prosesin başlanğıcını qoydu [6, s. 81].

2000-ci illərdə də ABŞ-Çin münasibətlərində Ş. Koreya amili özünü nüvə qalmaqallarında və bunun əlaqələrə dolayı yolla təsirində göstərir. ABŞ prezidenti C.Buşun şər oxu hesab etdiyi üç ölkə içərisində Ş.Koreya da vardı. Buşun ifadəsi ilə desək,

buraya dünyanı təhdid edən üç ölkə - İran, İraq və Ş.Koreya daxildir. Onun sərt siyasətinin nəticəsi olaraq bu ölkəyə sanksiyalar tətbiq olundu, neft satışı azaldıldı. Cavab olaraq Ş.Koreya da Beynəlxalq Atom Enerji Agentliyinin (BAEA) onun nüvə fəaliyyətlərinə nəzarət edən əməkdaşlarını ölkədən qovdu. Bununla kifayətlənməyərək 2003-cü ilin yanvarında NSYHM-dən çıxdığını bildirdi. Bir ay sonra okeanda raket sınaqları həyata keçirməyə başladı. Müqavilədən çıxdıqdan sonra bu məsələyə sülhyönümlü həll yolunun tapılması üçün ABŞ, Çin, Yaponiya, Rusiya, Şimali və Cənubi Koreya altıtərəfli görüşmələrə başladı. Çinin ev sahibliyi etdiyi 2003-2008-ci il görüşləri müəyyən nəticə əldə etsə də, Ş.Koreyanın nüvə proqramından imtina etməsinə nail ola bilmədi. Müzakirələrdə ən həlledici məqamlardan biri Ş.Koreyanın ABŞ-ın sanksiyalarını dayandırması qarşılığında proqramdan imtina edəcəyini deməsi idi. Lakin bu proses razılıqla nəticələnmədi. 2006-cı ildə o, ilk nüvə sınağını həyata keçirdi [6, s.84]. Bu prosesə reaksiya verən ölkələr arasında Çin də vardı. O da Ş.Koreyanın nüvə fəaliyyətindən narahatlıq duyurdu və bu barədə rəsmi açıqlama verərək fəaliyyətlərin dayandırılmasını tələb etmişdir. BMT Təhlükəsizlik Şurası sınaqları qınamış və onun beynəlxalq sülh və təhlükəsizliyə ciddi hədə olduğunu qeyd edərək iqtisadi sanksiyalar tətbiq etmişdir. Daimi üzvlər olan Rusiya və Çinin də burada razılığı var idi. 2007-ci ildə imzalanan Pekin müqaviləsinin şərtlərinə görə Ş.Koreya nüvə stansiyalarından birini bağlamalı, BAEA mütəxəssislərini yenidən ölkəyə çağırmalı, bütün nüvə fəaliyyətini dayandıraraq ABŞ və Yaponiya ilə diplomatik əlaqələr qurmalı idi [7]. Bu şərtlərin böyük bir qismi ölkə tərəfindən yerinə yetirildi. Nəticədə ABŞ sanksiyaları azaldı. 2008-ci ildə nüvə fəaliyyətini yenidən bərpa edən ölkə beynəlxalq mütəxəssislərin girişini əngəllədi. 2009-cu ildə ikinci nüvə sınağını həyata keçirərək regionda şok təsiri yaratdı. İkinci sınaq Çinlə münasibətlərdə durğunluğa səbəb oldu. Çin onun ən böyük ticarət ortağı olduğundan Ş.Koreyanın riskli addımları əlaqələri təhlükəyə ata bilərdi. İkinci sınaqdan sonra ABŞ Çindən sanksiyaların artırılmasını tələb etsə də, Çin Ş.Koreyaya münasibətdə daha yumşaq davranmışdır. Çinin bu ölkəyə çox təzyiq göstərməməsinin əsas səbəbləri bunlardır: o düşünürdü ki, nüvə böhranları ABŞ və Ş.Koreya arasında olan ikitərəfli münaqişədir; həmçinin siyasi böhranın da olduğu bu ölkəyə sank-

siyalar artırılırsa, sərhəddə miqrasiya problemi yaranacaq və bu, Çin üçün sərfəli görünür. Çin bu məsələdə incə diplomatiya izləyərək birinci sınaqda BMT sanksiyalarına dəstək vermişdi, çünki onun nüvə fəaliyyətlərindən regionun təhlükəsizliyi baxımından Çin də narahat idi, ikinci sınaqda isə sanksiyaları minimal səviyyədə tutmuşdur. Bununla o, Ş.Koreyanın daxilində hər hansı siyasi və ya iqtisadi motivli böhranın olmasını istəmirdi. Belə olacağı təqdirdə bunun mənfi nəticələri Çinə və regiona təsir edəcəkdi. Çin bu məsələdə ortada qalaraq balanslaşdırıcı rol oynayırdı.

2012-ci ildə münasibətləri yumşaltmağa çalışan Ş.Koreya beynəlxalq mütəxəssisləri ölkəyə dəvət etdi və həmin ildə uzunmənzilli raketlərini sınaqdan keçirərək yenidən BMT sanksiyalarına məruz qaldı. Buna qarşılıq olaraq, 2013-cü ilin fevralında üçüncü nüvə sınağı həyata keçirildi. Bu sınaq əvvəlkilərdən daha böyük seysmik dalğalanma yaratdı [7].

Donald Trampın prezident seçilməsi ilə Ş.Koreya və onun nüvə sınaqları probleminə yeni baxışlar meydana gəldi. Tramp sərt bir tərzdə Ş.Koreyadan nüvə fəaliyyətlərini dayandırmasını və ona qarşı sanksiyaların kəskinləşməsinə tələb edirdi. O, Çini də sanksiyaları artırmağa çağırır və Ş.Koreya məsələsini Çin həll edə bilmədiyi halda özünün həll edəcəyini qeyd edirdi [8]. Çin lideri Si Tsinqin 2017-ci ilin aprelində Floridada keçirilən görüşdə həmkarı ilə bir araya gələrək bu məsələ ətrafında müzakirə aparmışdır. Həmin ərəfədə Ş.Koreya ballistik raket texnologiyasını sınaqdan keçirməklə bu görüşməyə mesaj göndərdi. Görüşdə problemlə bağlı konkret nəticə əldə edilmədi. Tramp iddia edirdi ki, bu problem bir çox ABŞ prezidentinin gündəmini məşğul etsə də, o, öz dövründə həllini tapacaq. 2017-ci ilin noyabrında, Trampın Çinə səfərində də Ş.Koreya müzakirə olunan məsələlər arasında idi. Çin lideri Si Tsinqinin Ş.Koreyaya münasibətdə konkret fikirləri var idi ki, o, Obama ilə görüşlərdə də bu fikirləri müdafiə edirdi. Tramp məsələyə sərt mövqedən yanaşsa da, Çin tərəfi daima diplomatik müzakirəyə, sülh prinsiplərinin qorunmasına önəm verirdi. Bununla yanaşı o, sanksiyaların tətbiq olunmasında da BMT TŞ-nin fəaliyyətində yaxından iştirak edirdi. Tramp isə Ş.Koreya ilə region ölkələrinin, xüsusilə müttəfiqlərinin bütün əlaqələrini kəsməsini tələb edir, məsələnin həllini tapmamasının Çin kimi böyük dövlət üçün utandırıcı olduğunu qeyd edirdi. O daha da irəli gedərək hərbi müdaxilə variantına

diqqət çəkməyə, Çin bu məsələdə aktiv rol oynama-sına çalışırdı. Çin isə Ş.Koreya ilə əlaqələri pozmaq və regionda təhlükəsizliyə xələl gəlməsini istəmir-di. Yəni, Çin ABŞ-Ş.Koreya arasında olan gərgin əlaqələrdə balanslaşdırıcı rol oynamaqdadır. Bir yandan ABŞ-ın əhatələmə siyasəti ilə, digər yandan Ş.Koreyanın nüvə sınaqları ilə üz-üzə qalan Çin re-gionda stabilliyin pozulmaması üçün əlindən gələni etməkdədir.

2018-ci ilin fevral ayında C.Koreyada keçirilən Qış Olimpiadasında Şimali və Cənubi Koreya id-mançılarının bir araya gələrək Birləşmiş Koreyanın bayrağını asmaları diplomatik münasibətlərin qu-rulmasına təkan verdi. Bu yaxınlaşma Ş.Koreyanın ABŞ və digər ölkələrlə müzakirəyə açıq olduğuna işarə verə bilirdi. Bir müddət sonra liderlərin gö-rüşəcəyi və vasitəçi ölkə axtarılması ilə bağlı fikir-lər ortaya atıldı [9].

ABŞ-Çin əlaqələrinə dolaylı yollarla təsir edən nüvə qalmaqalları Ş.Koreya ilə məhdudlaşdır. 1998-ci ildə gərgin əlaqələrə malik Hindistan və Pakistanın nüvə silahına sahib olması ilə aralarında nüvə rəqabəti başladı. ABŞ Pakistanın nüvə fəali-yətlərinə qarşı çıxır, Hindistana isə dəstək verirdi. Çinin Hindistanla yaşadığı sərhəd münaqişələri, onun hərbi varlığının artması və ABŞ-ın Hindistana dəstək verməsi isə Çinin Pakistanın nüvə siyasətinə dəstək verməsini şərtləndirirdi. 1990-cı illərdə Pa-kistanın nüvə fəaliyyətinə ləvazimat yardımı edən Çin ABŞ-nin reaksiyaları ilə üzləşdi. 2001-ci ildə Əfqanstan məsələsində Pakistanın ABŞ-a dəstək verməsi münasibətləri yaxınlaşdırdı. Bununla belə, Pakistan NSYHM-ə qoşulmadı. Hindistan da bu müqaviləyə qoşulmayan ölkələr arasındadır.

Belə nüvə böhranlarından biri də İrannın nüvə programının müzakirələrə səbəb olması ilə aktualıq qazanmışdır. 1970-ci illərdən NSYHM-ə qoşulan İran beynəlxalq mütəxəssisləri ölkəyə dəvət edərək nüvə fəaliyyətinin nəzarətinə icazə vermişdi. 2002-ci ildə BAEA İrannın müqavilənin şərtlərini pozma-sına dair açıqlama vermiş və əldə etdiyi sübutları BMT Təhlükəsizlik Şurasına göndərmişdir. İran nüvə fəaliyyətlərinin sülh məqsədləri çərçivəsində olduğunu bəyan etsə də, müzakirələr razılaşma ilə nəticələnmədi və İrana sanksiyalar tətbiq olundu. Onun aktiv nüvə fəaliyyətləri həyata keçirməsində ABŞ-nin Əfqanıstan və İraq müdaxilələrinin rolunu qeyd etmək yerinə düşərdi. Bu ölkələr İrannın qon-şularıdır və ABŞ-nin buradakı hərbi-siyasi varlığı

onu narahat etməkdədir. ABŞ-a qarşı münasibəti və Çinlə enerji və iqtisadi sahələrdə əməkdaşlığı onun Çinlə yaxınlaşmasını qaçılmaz edirdi. Bu mənada ABŞ-ın İraq siyasətində onlar eyni mövqedən çıxış edirdilər. Çin-İran yaxınlığı İrana qarşı sanksiyala-rın tətbiqində də özünü göstərirdi. Belə ki, sanksiya-ların genişliyinə görə Çin ən axırıncı sırada gəlirdi.

Nəticə

Qeyd etməliyik ki, “soyuq müharibə” illərindən başlamış ABŞ-ÇXR arasındakı əlaqələr təkcə yuxarıda göstərilən amilləri əks etdirmir. Uzun za-man keçməsinə baxmayaraq, günümüzə qədər bu əlaqələrin spektri daha da genişlənmiş, məsələlərə müxtəlif yanaşmalar sərgilənmiş, həlli çətin olan problemlərin çözülməsində hər iki dövlət soyuqqan-lı şəkildə davranmışlar. Həm də burada müasir döv-rümüzün geosiyasi və geostrateji vəziyyəti, dünya nizamının yenidən qurulması və ən əsası, dünyada sülh, təhlükəsizlik və əmin-amanlığın qorunub sax-lanması məsələlərini nəzərə alsaq, tamamilə, ciddi mənzərə yaranır. Məhz buna görə də, hər iki döv-lət və dünya ictimaiyyəti bu məsələlərin beynəlxalq hüquq və normalar çərçivəsində həll olunmasında daha maraqlı görsənilər.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. Sperling E.M. *The Tibet-China Conflict: His-tory and Polemics // East-West Center Washington. Washington: Pacific, 2004, 134 p.*
2. Pekcan C.R. *Çinin uluslararası sisteme bakişi ve ABD'ye yönelik dış politikası. İstanbul: Çanak-kale, 2015, 236 s.*
3. Rabgey T.Y., Wangchuk T.S. *Sino-Tibetan Dia-logue in the Post-Mao Era: Lessons and Prospects // East-West Center Washington. Washington: Paci-fic, 2004, 28 p.*
4. <http://www.dalailama.com/biography/travels/visits-yearly-breakdown>
5. <https://www.theguardian.com/world/2011/jul/16/barack-obamadalai-lama-white-house>
6. Rüzgar S.A. *Askeri, ekonomik ve siyasal boyut-larıyla Çin-ABD ilişkilerinin dönüşümü. Kayseri: Altınlar, 2017, 107 s.*
7. <https://www.setav.org/abd-cin-kuzey-kore-ucgeni/>
8. <https://www.reuters.com/article/us-northkorea-missiles-trump-xi/trump-expected-to-pressu-re-chinas-xi-to-rein-in-north-korea-officials-idUS-KBNICP2SG>

9. <http://www.bilgesam.org/incele/5725/-trump-doneminde-cin-abd-iliskileri/>

XÜLASƏ

Məqalədə “soyuq müharibə” bitdikdən sonra ABŞ və ÇXR arasında əlaqələrin inkişafında ziddiyyətli məqamların, xüsusilə, Tayvan məsələsinin araşdırılması haqqında məlumat verilir. Bu problem uzun illər ərzində iki dövlət arasında daim gərginlik yaratmış, zamanın inkişafından asılı olaraq həll olunması istiqamətində müxtəlif fikirlər formalaşmış, birgə səylər göstərilmiş və ümumi razılıqlar əldə olunmuşdur ki, bütün bunlar geniş şəkildə burada əks olunmuşdur.

Açar sözlər: ABŞ, ÇXR, BMT, Tibet, Şimali Koreya, Hindistan, mədəni inqilab, “soyuq müharibə”, nüvə, sanksiya.

ХАЙЯМ ИСМАИЛЗАДЕ

*Бакинский Государственный Университет,
Кафедра международных отношений,
Доктор философских наук, и.о. доцента
Ekonika22@yahoo.com*

Факторы, препятствующие развитию отношений США и КНР в период «холодной войны»

РЕЗЮМЕ

В статье представлена информация по исследованию ряда факторов, которые препятствовали развитию отношений США и КНР в период «холодной войны», особенно проблемы Тибета и Северной Кореи. При этом здесь широко отражены общие сведения об особенностях возникновения этих факторов, решениях и совместных шагах, предпринимаемых в направлении динамики развития, мерах, реализуемых через международные организации и другие влиятельные государства.

Ключевые слова: США, КНР, ООН, Тибет, Северная Корея, Индия, культурная революция, холодная война, ядерное оружие, санкции.

KHAYYAM ISMAYILZADEH

*Baku State University,
Department of International Relations,
Doctor of Philosophy in Political Science, Acting
Associate Professor
E-mail: ekonika22@yahoo.com*

Factors hindering the development of US-PRC relations during the Cold War

SUMMARY

The article provides information on the investigation of a number of factors that hindered the development of US-PRC relations during the Cold War, especially the issue of Tibet and North Korea. At the same time, general information about the characteristics of the emergence of these factors, solutions and joint steps taken in the direction of development dynamics, measures implemented through international organizations and other influential states, all of which are widely reflected here.

Key words: USA, PRC, UN, Tibet, North Korea, India, cultural revolution, cold war, nuclear, sanctions.